

ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐ

ԵՒ ԳԻՊՈՒԱՄԸ

□ □ □

Իտալական Rassegna Nazionale թերթին անցեալ տարւոյ դեկտ. 16ի պրակին մէջ փորձ. Paolo Bellezza ժողոված է օրինակներու երկար շարք մը ցուցնելու համար որ շատ անգամ արուեստագիտական գործերու ներշնչումը յառաջ եկած է պարզ վայրկենական փախստական ազդեցութենէ մը, բոլորովին պատահական է յինքեան աննշան պարագայէ մը:

Հասկաքաղ մ'ընենք իրեն յիշատակած ամենէն աւելի բնորոշ դէպքերու:

Երաժշտութեան ասպարէզին մէջ

Աշխարհածանօթ է Ռոսսինիի խօսքը. «տուէք ինձի վանկաչափ (battuta) մը և համաձայնութիւն (sinfonia) մը կը չինեմ», բայց երբեմն վանկաչափէ մ'ալ նուազը բաւական եղաւ իրեն: Մովսէսի աղօթքին և անոր յաջորդող խմբերօրին (Dal tuo stellato soglio) առթիւ այսպէս կը պատմէ նոյն ինքը. «Մինչդեռ զայն գրելու զբաղած էի, զիպուածով զրիչը թաթիկեցի դեղերու շիշի մը մէջ փոխանակ կաղամարի. խիստ մը ձեւացաւ, զոր աւագով ցամքեցուցի, և այն՝ bequadroյի մը ձևն առաւ, որ ինձի ներշնչեց si minoreն si maggioreի փոխել: Այդ խիստին պարտական եմ այս կտորին ազդեցութիւնը»:

Ռոսսինի ինքն ականատես վկայ զրոնուեցաւ այն տարօրինակ պարագայներուն որոնց մէջ Շոբէն շարադրեց իր մահական քայլերգը (marcia funebre): Վերջերս այս պարագայները յիշատակեց Felix Ziem, այն տարօրինակ և հանձարեղ մարդը, որ միանգամայն ճարտարակոտ էր, արուեստագէտ, զբաղէտ և ճանապարհորդ: Շատ երևելի անձինք երեկոյ մը հաւաքուած էին Նիցցայի մէջ

Դիմի վարձած փոքրիկ սենեակին մէջ, ուր ուրիշ զանազան առարկաներու հետ կար նաև դաշնամուր մը և կոմսիք մը: Կէս գիշերուան մօտերը՝ աղաչեցին որ հիւրընկալը բան մը նուագէ: Դիմ դէպ ի դաշնակը երթալու միջոց զարնուեցաւ կոմսիքին: Խնտաց, ձեռքն առաւ զայն և սկսաւ դաշնակին ստեղանց վրայ պարի եղանակ մը նուագել այդ ոսկրեղէն մատը ներով: Յանկարծ Շոբէն զահաւիժօտար ցատկեց տեղէն, վազեց անոր ջով, վանց թթոռէն, ինքը նստաւ անոր տեղ և սկսաւ նուագել: «Ամենախոր լուսթեան մէջ, — կը պատմէ Դիմ — նուագեց այնպէս ինչպէս երբէք յառաջագոյն իր նուագելը լսած չէինք: Դեռ կը յիշեմ, դեռ կարծես այժերուս առջև են ունկնդիրներուն երեսները: Ալֆրէ տը Միւսէի դէմքին վրայ ճակատին փոքրիկ խորշոմները խոր ալ կոսներու նման կը փորուէին: Պալազգին դէմքը, յափշտակուած ու պայծառ. Ժորժ Սանտին երեսը՝ քուրջի մը նման, բերանը կիսաբաց, խոշոր աչքերը աստղերու պէս վառվռուն. Ռոսսինիի, Տըլաքրուայի դէմքերը, ամէնն ալ դեռ կը տեսնեմ... Մոմերը կիսաստուերին մէջ հոգեվարք կը սպառէին: Շատ ժամեր վերջ, յանկարծ արշալոյսը ծագեցաւ, մինչդեռ մենք այդ անաւոր յափշտակութեան մէջ ընկղմած էինք: Այն գիշերը, իմ տանս մէջ, Շոբէն շարադրած էր իւր անմահ մահական քայլերգը»:

Մոզար Don Juanի հոչակաւոր մեղեդին (cavatina) յղացաւ մտքին մէջ՝ ականարկ մը ձգելով նարնջի մը վրայ, ուրուն տեսքը իր յիշողութեան մէջ արթնացուց նէպպոլսական ժողովրդական եղանակ մը զոր հինգ տարի առաջ լսած էր: Ամենուն ծանօթ է թէ ինչպէս Վերտի, Finto Stanislao-յի անյարողութենէն վերջ, հաստատուն կերպով առաջադրած էր այլևս բնաւ երաժշտութիւն չշարադրել: Օր մը Մորելլին հանդիպեցաւ իրեն և զրքոյկ մը ցուցնելով, դարձաւ, «Ահա ևս որքան հոս — ըսաւ — այն անասուն Նիգոլային չուգեր զայս երաժշտութեան վե-

բածել, և...»։ Վերտի կը հրաժարի, բուր իր զօրութեամբ կը բողոքէ որ չուզէր շարադրել։ սակայն բարեկամը զրքոյ կը բռնի անոր զրպանին մէջ կը մուծէ և կ'երթայ։ Nabuccoյի զրքոյկն էր, զոր վերտին հագել թէ կարգաց, իրեն ախորժակին համաձայն գտաւ և վերածեց եւրաժշտութեան, այսու յիշատի իւր յազմական ասպարէզն սկզբնաւորելով։

Նկարագրական արուեստներու մէջ

Մի և նոյն դէպքը կը կրկնուի նաև նկարագրական արուեստներու ներշնչման նկատմամբ։ Օր մը հռչակաւոր նկարչուհին Ռոզա Պոնհէօր Կորման գիւղի մը հրապարակին վրայ կը գտնուէր, իր սովորութեան համեմատ այր մարդու տարազով հագուած, երբ որ գիւղացի մը մօտեցաւ իրեն և ըսաւ. «Տղայ, կ'ուզե՞ս իմ ձիերս պահպանել քիչ մը ժամանակ մինչդեռ ես քովի կապելայն կ'երթամ գաւաթ մը բան խմելու։ Բարի ձեռք կու տամ քեզի»։ Արուեստագիտունին յանձն առաւ։ Քիչ ժամանակ վերջ գիւղացին կը դառնայ և կը գտնայ զինքը ձիերէն մի քանին գծագրելու զբաղած։ «Ապրի՛ս, կ'ըսէ. զբաւ կը դնեմ որ անտարակոյս ասիկայ պիտի ծառայէ ձիերու վաճառականի մը իբրև խանութի նշան»։ «Ան տարակոյս», կը պատասխանէ արուեստագիտունին առած բարի ձեռքը զրպանը դնելով։ Այն գծագրութիւնն էր Զիբու տօնավաճառը, Պոնհէօրի ամէնէն աւելի անուանի նկարներէն մին, զոր ամբիւրկացւոյ մը վաճառեց երեք հարիւր հազար ֆրանքի։

«Ո՛րքան անգամ կը պատահի դիպուածով թանկագին վաւերագրի որ հանդիպել» — կը գրէ անուանի գաղղիացի նկարիչն Մէսսոնիէ իւր յուշգրեւուն մէջ։ — Օր մը շոգեկառքով կը ճանապարհորդեմ բժիշկ սպայի մը հետ, որ կը սկսի խօսիլ ինձ Լիբսիոյ պատերազմին վրայ. ինքն ալ նէյ մարաշախտին զոհողին մէջ զըտնուած է եղեր։ «Դեռ աչքիս առջևը —

կ'ըսէր ինձ — կը տեսնեմ զինքը՝ շապկին թևերն անկոճակ և գլխարկին փետուրը միշտ աղտոտ»։ Տուն դառնալով, իսկոյն գծեցի իմ նէյ մարաշախտս բուն իսկ այդ յատկանշական մանրամասնութեամբ՝ անկոճակ արձակ թևերով»։

Գրական ասպարիզին մէջ

Ինչպէս գեղարուեստից, այսպէս ալ զրականութեան մէջ է։ Ռոշրֆուգուի Առածները «ծնած են ընկերութեան մէջ խաղի միջոց»։ Ժիպպոն կը հաւատէ որ իր Հոփմեակոն կայսրութեան անկոճակ մեծ գործին զաղափարը յղացեր է այն ատեն՝ երբ 1764 Հոկտեմբեր 15ին կապիտուլիոնի աւերակներու վրայէն տեսեր ու լսեր է որ բոկոտն կրօնաւորներ Արամազդայ տաճարին մէջ ժամասացութիւն կը կատարէին։ Սկովտիացի գեղջուկ բանաստեղծն Ռոպերդ Պոլոնս, հողակոշտը արօրով աւոսելու միջոց, քիչ կը փնայ որ սպաննէ պզտիկ մուկ մը որ ճիշտ նոյն պահուն ծակէն դուրս կը խուժէ, այն ատեն Պոլոնս նրա յանկարծական ներշնչումով մը կ'աղաղկէ. «Էս պիտի անմահացնեմ այս մկնիկը։ Եւ կը յօրինէ հռչակաւոր քերթուածը որուն բուն անունն է On turning up a mouse's nest with the plough, որ թերևս իր ամենագեղեցիկ տողերը, յամենայն դէպս՝ իր ամենէն աւելի ժողովրդական տողերը կը պարուանակէ։

Հռիւար Բօէի հռչակաւոր քնարերգութիւնը, Զուգակները, ծագումն առած են ազնուական մարդահանութեան շարժումէ մը։ Իւր մէկ բարեկամունին, Տիկին Շիու, կը պատմէ թէ օր մը բանաստեղծը իրեն սենեակը մտաւ և ըսաւ իրեն.

— Մ'արի Լուիզ, քերթուած մը պէտք եմ շարադրել, բայց չեմ գիտեր ինչ նիւթ առնուի. ամենեկին ներշնչում մը չեմ զգար։

— Առ այժմ, ահա թուղթը։

— Կ'ըսեմ քեզ որ ներշնչում մը չեմ զգար. և յետոյ այսօր ինձի գլխու ցաւ կը պատճառեն զանգակներն ալ (նոյն պահուն

մերձակայ եկեղեցիներու զանգակաց զօ-
զանջը կը լսուէր)։

— Շատ լաւ ուրեմն, գրէ. The Bells,
by E. A. Poe (Ձանգակները. քերթուած
Ե. Ա. Բօսի), Էւ բարեկամուհին գրեթէ
կատակաբանելով, թուղթին վրայ գրեց ա-
ռաջին տողը.

Ձանգակներն, փոքրիկ զանգակքն արծա-
թի...

Բանաստեղծը, բաւական աղաչել տալէ
վերջ, լրացուց այսպէս սկսուած առաջին
տունը։ Երկրորդ տան համար՝ տիկինն
Շիու գրեց նորէն.

Ծանր զանգակքն երկաթի...

Էւ Բօէ առաջ տարաւ և լրացուց գա-
ղափարը. և այսպէս առաջ գնաց մինչև
քերթուածին վերջը, որուն ներքեւ ստո-
րագրեց By Mrs. M. L. Shew.

Երբ որ Միլտոն իւր Դրախտ կորուսեալը
վերջացուց, անկէ օրինակ մ'ընծայեց Էլ-
վուտ քուսքերին, որ կարդալէն վերջ,
ըսաւ իրեն՝ ծանր շեշտով մ'որ իրենց ա-
ղանդին յատկանիշն է. «Շատ գեղեցիկ
բաներ ըսեր ես կորուսեալ զրախտին նը-
կատմամբ. բայց ինչ պիտի ըսես արդեօք
վերադարձնա՞նք ստացուած Դրախտին նկատ-
մամբ»։ Մի քանի տարիներ վերջ, Մի-
տոն ներկայացուց անոր իր երկրորդ քեր-
թուածը, որ բուն Վերադարձնա Դրախտին
կը կոչուէր՝ այս խօսքերով. «Այս գիրքս
քեզի պարտական եմ. որովհետև քու այդ
հարցումովդ թելադրեցիր ինձ բանի մը
գաղափարը՝ որուն վրայ բնաւ ալիք
մտածած պիտի չըլլայի»։

Դիրանաւոր Ռուֆֆոյի տան մէջ, Վին-
չենցոյ Մոնդի լսեց անգամ մը թէ ո՛րքան
անկարելի է Հոմերոսը լաւ թարգմանել
իտալերէնի, ինչ որ կը հաւաստեն նաև
— կը յաւելուր խօսողը — Սալվինիի, Չէ-
րուպիի, Չէզարոզիի անյաջող օրինակ-
ները. և թէ ո՛րքան աւելի նուազ թարգ-
մանելի է Իլիականը քան թէ Ողիսականը։

Այս խօսակցութիւնը բանաստեղծին ան-
ձնասիրութիւնը վերաւորեց, և զորեց զինքը
ձեռք զարնելու իւր Իլիականի հոչակաւոր
թարգմանութեան։

Մանծոնի իր խօսեցեալքին գաղափարն
ունեցաւ երբ լրագրաց մէջ կարդաց Սպա-
նիոյ պետութեան մէկ հրամանագիրը ընդ-
դէմ անոնց որ սպառնալեօք կ'արգելուն
քահանայից՝ պսակի մը կատարումը. «Եթէ
այդ հրամանագիրը չկարգար — կ'ըսէ իր
կենսագիրներու մէջէն ամենէն հեղինակա-
ւորը՝ Սդամբայն — Մանծոնիի մտքէն ան-
գամ պիտի չանցնէր այդ վիպասանութիւնը
գրելու, և իտալիան պիտի գրկուէր ան-
տարակոյս խօսեցեալքն ունենալէ»։

Տէ Ամիջիս, Պարրիլի, Ռովելլա, Գոլլոտի

Մեր ժամանակակից գրականութեան
մէջ ալ այսպիսի օրինակներ պակաս չեն։
Տէ Ամիջիսի Զինուորական կեանքը կը պար-
տինք զրաշար սպագորոզի մը աննախա-
տեսութեան. 1867ին բիէմոնդեցի գրա-
գէտը աշխատակից էր Ֆիրենցէի Italia
militare պարբերականին. Երեկոյ մը,
հանդէսը ճիշտ մամլոյ տակ դնելու պա-
հուն, զրաշարն անդրադարձաւ որ բաւա-
կան նիւթ չունի չորրորդ էջին վերջին
սիւնակները լեցնելու (այն ժամանակ դեռ
սովորութիւն չկար վաճառականական ազ-
դերով լեցնելու), Յուսահատած աճապա-
րանօք վազեց խմբագրատունը. հոն մնացեր
էր միայն «Դորինցին», դեռ աղուամազով
պատանի մը՝ որ անշուշտ պիտի անճոկէր
այդ ստիպողական պահուն. Այնու հան-
դերձ, խղճահարութեամբ մը պարզեց ա-
նոր եղելութիւնը. Երկու ժամ վերջ Տէ
Ամիջիս յանձնեց անոր «Քայլերքը», ա-
ռաջինն այն ուրուագիծներու որ յետոյ
պիտի կազմէին հոչակաւոր հաւաքածոյն։

Այս դէպքէն տարի մ'առաջ Անտոն
Ճիուլլոյ Պարրիլի, որ մինչև այն ատեն
ինքն ալ գոհացեր էր պարզապէս լրագրի
աշխատակից մ'ըլլալով, յանկարծ վի-
պասան դարձաւ երեսուն տարուան հա-
սակին. անա թէ ինչպէս, Գառլոյ Ֆէլիչէ

թէստորոնին օթեակի մը մէջ կը գտնուէր մի քանի տիկիններու հետ և անոնց հետ կը խօսէր գեղարուեստի և գրական նութեան վրայ: Տիկիններէ մին յանկարծ երեսն ի վեր ըսաւ իրեն. «Դու, Պարբիլի, պէտք ես մեզի վէպ մը գրել»: — «Ե՛ս, վէպ մը»: — «Այո՛, և ինչո՞ւ չէ»: — «Իրեքէն գրած չեմ. և ոչ ալ մտածեմ եմ գրել»: — «Հիմա մտածէ՛»: — «Իսկ նիւթը»: — «Նիւթը... անհասկի, այսօր Սրբուհի Չէլիլիայի տօնն է. վէպ մը գրէ այս անուան վրայ»:

Յաճուող օրը, Ճենովայի Movimento լրագրին առաջին էջին ստորոտը կը սկսէր հրատարակուիլ Սրբուհի Չէլիլիայի առաջին բաժինը:

Գրեթէ նոյնպիսի պարագայ մը որոշեց նաև Ճերովամոյ Ռովեդդայի գրական ասպարէզը: Հարուստ, առանց մտածութեանց, խելքը միտքը ուրախ օրեր վայելէ էր, երբ որ երեկոյ մը թէստորոնին մէջ յանկարծ սաստիկ կերպով քննադատեալ սկսաւ առաջին անգամ ներկայացուած կատարակերպութիւն մը: Հեղինակին բարեկամուհիներէն մին, մեծապէս տհաճած, ձայնը բարձրացուց. «Է՛հ, լուռ կեցիր: Քու բարեկամը ինչ որ ալ ըլլայ գէթ կատարակերպութիւն մը գրեմ է. բայց դու ուրիշ բան ընել չես զիտեր փողպատիդ հանգոյցը յօրինելէ զատ»: Այսպիսի դաս մ'առնելով, Ռովեդդայ մի և նոյն գիշերն իսկ կատակերգութիւն մ'ալ ինքը գրեց՝ չորս արարածով (Բոյնեմ քսիլըր) որ քիչ ատենէն ներկայացուեցաւ շատ յաջող ելքով: Սակայն ոչ ոք հաւատաց որ բուն իրեն գրածն ըլլայ, այնպէս որ ինքը ստիպուեցաւ երկրորդ կատակերգութիւն մ'ալ գրել որպէս զի ապացուցանէ թէ առաջինին հեղինակն ալ ինքն էր: Այսու թատրոններէն հեղինակ մ'աւելի վատարակեցաւ:

Նոյնպէս գրօսասէր և խաղի մասնունած մէկն էր իր երիտասարդութեան միջոց, նաև Գառլոյ Լորենցինի, հեղինակը որդայոց համար գրուած այն սքանչելի գրքին՝ որ կը կոչուի Արկածք Բիկոցցիայի և որ

հրատարակուեցաւ Գոլլոտի կեղծ անունով: Մի քանի տարի առաջ Ժաք Լա Պոլիշայն պատմեց թէ ինչպէս սկիզբն ունեցաւ այս բաղդաւոր գիրքը: Երեկոյ մը Գառլոյ Պարկեդէի մէջ բաղդը Գոլլոտին հակառակ էր, և կորսնցուց հազար ֆրանք՝ զոր չունէր: Մուշտակը հագուելու վրայ էր՝ տուն դառնալու համար, և քթին տակէն կը մոմաւոր, երբ Ֆիլիշէ Բաճճի տրպագրապետը, որ իր մեծ բարեկամն էր, կեցուց զինքը և հարցուց թէ ինչ կորսնցուցեր է: «Հազար ֆրանք, ըսաւ, և այն ալ չունիմ»: — «Կ'ուզե՞ս»: — «Գնա՛, գնա՛, կատակը մէկդի՛. ատենը չէ»: — «Գոլլոտի, նորէն կ'ըսեմ, կ'ուզե՞ս հազար ֆրանքը: Եթէ ուզես վաղն առաւօտ կու տամ»: — «Գիշեր բարի, պատկեւու կ'երթամ»:

Երկրորդ առաւօտ Գոլլոտի Բաճճիին գնաց, առանց սակայն յուսալու որ ստակը պիտի կարենայ առնուլ, այնու հանդերձ գնաց: Տպագրապետը հանեց իր առջև հազարնոց արծեթուղթ մը և ընկալագիր մը: Գոլլոտի աչքերը չորս բացաւ. այնպէս կը կարծէր թէ կ'երազէ: Ընկալագիրի թուղթին վրայ պայման մը գրուած էր, որով յանձն կ'առնուր, տարուան մ'ընթացքին մէջ Բաճճիին յանձնելու տղայոց համար գրուած գիրք մը: Գոլլոտի գրեց զայն, և յիշաւի գլուխ գործոց մ'եղաւ: Եւ այնքան աւելի տարօրինակ կ'երևի այս, եթէ մտածենք որ Գոլլոտի իր գեղարուեստասէր բնաւորութեամբ ամենեւին տրամադրութիւն չունէր զաստիարակիչ գիրքեր յօրինելու:

Հ. Յ. ԱԻԳՈՐ

≡ ԳԻՏԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ ≡

Ալֆոնս Պէրթիլլոն, ծանօթ է ընդհանուր աշխարհի, իր տեսուչ և վերակազմող Բարիզու ոստիկանապետութեան, այն համբաւաւոր Մարդալոյսիական պաշտօնարանի դատաստանական վերանշտու-